

Vittnesmål till Sanningskommissionen

Det här är mitt, Katarina Pirak Sikkus, vittnesmål. Jag vill inte vara anonym.

Jag har funderat på om jag ska lämna ett vittnesmål och vad ska jag då berätta. Den första frågan är besvarad eftersom jag skriver, den andra är svårare. Vad innebär det att vara same? När jag skriver det här är det april 2024, det är en ovanligt kall april och snön ligger djup. Jag tittar ut över Goabdesbakte och igår såg jag en skock renar på fjället. De har övervintrat här enligt renskötare i Duorbun. Parka är Duorbuns vår- och höstviste, här går kommungränsen mellan Jokkmokk och Arjeplog men det är också Duorbuns gräns mot Luokta mavas. Här fanns en skiljningshage som togs ur bruk under 1990-talet. Här finns ett fångstgropssystem, berättelser om en trumma som är gömd under fjället och den sista som mindes var den var gömd dog 1989. Här kan också gamla stigar, arranplatser och mjölkvallar ses. På vår backe, inne i kåtan kan vi, om vi har tid att lyssna noga, höra en gammal dam tala, hon talar så ålderdomlig samiska att vi inte förstår. När jag kommer hit och far härifrån klappar jag på stenen här utanför, ropar högt, nu är jag här, nu åker jag. Det här området har sett mina förfäder leva sina liv, allt från födsel till död och allt däremellan, allt det där som gör livet, skratta, gråta, prata, berätta, gräla, älska, äta, sova, hugga ved, elda, vandra, åka skidor. Det här området har också format mig. Jag hade gått ut tredje klass första gången jag var i Parka. Vi, pappa, min syster Elisabeth och pappas kollega Gösta Hedström, åkte med sjöflygplan till sjön Parka. Det var första gången i mitt liv som jag åkte sjöflygplan. Pappa och Gösta skulle måla, min syster och jag fick också små målardukar och oljefärg. På en flat sten mot skiljningshagen skrev Elisabeth och jag våra namn. Is, snö och regn har raderat bort våra namn. Vi bodde i Parkas första torvkåta som hade byggts av Lars Hotti. Jag tänker ofta på mina förfäder när jag är här och undrar fanns det några alternativ, drömde någon av dem om något annat? Och ville de göra något annat? Några har jag följt i släktforskningen, en flyttade över till Norge, hon flyttade själv och följde i spåren efter sin gudfar och hans familj. En annan flyttade till kusten och kom aldrig tillbaka. När pappa blev hedersdoktor vid Umeå universitet satt jag i hörsalen i Hum-huset på pappas föreläsning. Han började berätta och jag kände inte igen min pappas berättelse, det handlade om fantastiska sandstränder vid ett blått hav, palmer och värme så långt från

pappas värld det gick att komma. Jag kallsvettades och funderade vad har hänt. Historien knöts samman med att han hade suttit på en stol hemma hos Nilsok och Nilsok Inga i Luovvaluokta. Nilsok hade berättat om dröm han haft föregående natt. Och den här historien hade varit en inspiration för pappa, det fanns en värld utanför den värld han levde i.

Pappa växte upp i Luovvaluokta, Jokkmokks kommun och min mamma i Baksjön, Åsele kommun. Under sommaren i Luovvaluokta syns spåren av mina förfäders strävan för att överleva. I skogen finns det stubbar som är högre än mig och jag är 150 cm. Det var en snörik vinter och renarna hittade ingen mat, snön var för djup, tallarna högs ned så att renarna kom åt hänglaven. Och stigarna som idag nästan är igenvuxna leder till både Riev-sakdievvá, Luosak och Salas. I Luosak planterade pappas morbröder in fisk. Vid Salas strand ligger fiskekåtan som användes. Idag är det en sorg att gå runt sjön. Vinterns pimpelfiskande skoterburna människor har glömt att ta med sig skräpet hem igen. Farmor brukade vandra till Salas och var tvungen att passera foten av Farforita. Bönderna i Njavve hade släppt hästarna på bete på fjället under sommaren. När de såg farmor kom de mot henne. Hon var livrädd och brukade säga: ”jag möter hellre en björn än en häst”.

Våren 2023 var jag på Ricklundgården i Saxnäs. Min mormor kommer från Östra Fjällfjäll. Min morfar från Ljusdal. En dag körde jag upp till Ransarn, gick över dammen och kände en oerhörd lycka, ja inte lycka av att se den förstörda älven, utan att se fjällen, landskapet och veta att här har jag mina rötter. Jag hade studerat kartorna och kyrkböckerna och försökte lokalisera mig i landskapet. Jag försökte också komma ihåg mammas berättelser när vi var där tillsammans och plockade juobmo den där vårsommaren då vi var i Fatmomakke och jag skulle konfirmera mig. Senare åkte jag till Fatmomakke och att vara där är verkligen att komma hem. Jag kan känna genom mina fötter mina förfäders fotsulor och jag vet att de är där med mig. Jag smekte mina morfars brors bod och jag antar att den är äldre än bröderna och byggd av någon anfader till oss. Att känna tillyxningen av timret genom mina händer är att känna tillhörighet. I flera veckor var jag och gick i mina förfäders marker. Jag körde i mina minnen men upptäckte även nya platser. Jag såg barktäkter och platser som ser ut att vara bra platser att stanna på om man är på väg. Jag kramade gamla tallar och stora stenar. Vid en enorm tall satt jag en hel dag och funderade på vad hade trädet sett? Kanske den första kyssen av ett förälskat par, tillblivelsen av ett barn, barnets födsel, det uppslitande grälet, förtvivlan över vädret, hjärtinfarkten som tog livet, ja, vad som helst. Och nu jag sittande med mina tankar. Tänk om tallen kunde berätta.

Jag är renägare, jag äger ett renmärke med någon ren på märket. Jag fick märket av min pappa, Lars, som i sin tur fick det av sin mamma, Kristina, Stina Pirak gift Pirtsu som fått det av sin pappa Jova Pirak. Det var Jova Pirak som registrerade renmärket i Jokkmokk den 6 februari 1888. När jag ser någon av mina renar blir jag alldeles varm inuti kroppen. Den renen kanske är en avkomma av den första renen som märktes på märket av Jova Pirak

och gått på samma marker sedan minst 1888. Min råjdde är också en direkt koppling till märket. Jova Pirak var dräng till sin blivande frus, Maria Segal, sväger där hon jobbade som piga. Efter giftermålet försökte de bygga upp en renjord och var på god väg men Jova och Maria förlorade alla sina renar i renpesten och blev bofasta. Nu tog renpesten mycket ren i Jokkmokks området. Av 18 000 renar dog 12 000 renar på tio år. Många familjers inkomst slogs ut på kort tid. Det finns tecken på att Jova och hans familj försökte bygga upp en jord igen men spanska sjukan tog Jova och Maria Piraks båda söner. En försvärande omständighet nämns också de tvångsflyttade som kom hit. Jova Piraks sväger, min råjdes anfader, fortsatte sköta Jovas få renar som han hade kvar. Sedan har våra familjer följts åt. Jag har svårt för att förklara varför renmärket är så viktigt. I höstas skrevs en krönika i Dagens nyheter att renmärket skulle ses som ett adelsmärke. Jag har svårt för den liknelsen men det är något speciellt med märket. Jag fick frågan om jag ville sälja det och det kanske hade varit det mest logiska men det gjorde så ont i mig att tänka på det. Det är en direkt koppling till min historia och i brist på böcker så blir märket ett tydligt bevis på min historia. Om jag hade levt i en majoritets kultur där vi hade haft en nationell identitet hade det kanske varit annorlunda. Våra rättigheter ska ständigt bevisas och jag tänker att den långa historik som märket har kanske har ett bevisvärde någon gång. Jag är renägare men inte medlem i Duorbun. Min pappa blev utesluten ur Duorbuns sameby 1967. Jag har försökt hitta beslutet och hur ser det ut men jag har inte lyckats. Jag ärvde märket och jag ärvde också icke samebytillhörigheten.

Sommaren innan pappa dog gjorde mamma och jag en sak som bara samebymedlemmar kan göra. Vi blev medvetna om det och jag pratade med pappa. Och till min förvåning sa han, jag är medlem i Duorbun. Diskussionen var igång. Pappa hade pratat om uteslutningen i alla sinnesstämningar under hela min uppväxt och nu sa han, jag är medlem. Det är du väl inte kontrade jag. Jo, envisades han med att säga. Jag gav upp och tänkte nu håller han på att bli dement. När jag gick jag hem så insåg jag, i juridisk mening var han inte medlem i Duorbun men hans definition av sig själv var att han var medlem. Och så är det. Han var medlem. Jag har också ärvt rätten att definiera mig själv. För behöver jag någon stats erkännande att jag är same? Skulle jag vara lyckligare om jag var medlem i någon av samebyarna Duorbun, Vilhelmina norra eller södra? Jag har också funderat vill jag bli medlem, vill jag inlemmas i statens ultimata konstruktion av kolonisering som samebyarna är? Jag vet inte, frågan är inte okomplicerad och diskuteras mycket i det samiska samhället, en del av mig inser behovet av det, en annan del vill inte. Det som nog gör mest ont i mig är, att i diskussionen om medlemskap har vi ärvt den svenska statens klassificering av oss samer. Innan Sametingets införande var definitionen av same om jag var renskötare eller ej. Och den definitionen ligger där som en våt filt över Sápmi och vi har låtit staten krypa in i våra medvetanden, århundraden av motstånd har filats ned, på sätt och vis har staten vunnit. Och det gör förfärligt ont.

Varje sommar försvarar jag min mammas hjortronmyrar. Jag inser att tider-
na förändras med allt vad internationaliseringen innebär. Det kommer bär-
plockare från alla håll och respekten jag lärde mig som barn finns inte mer.
Mamma hade sina myrar och de gränsade till en tants myrar. Tanten dog och
i några år väntade mamma för att se om hennes barn tog över myrarna. De
kom aldrig dit så efter några år inlemmades de i vårt system. Mammans gamla
blåbärs- och lingonställen finns inte mer. De har fallit offer för skogsmaski-
nen. Saker och ting förändras det fattar jag också men det är så hänsynslöst
brutalt att förlora gång på gång. Hur bygger jag en relation till landskapet
och naturen omkring mig då de ekonomiska krafterna är starkare och större
varje gång? Vad händer med oss som människor när våra stigar försvinner,
när vårt arkiv plöjs ned? Hur ska vi minnas när vi alltid behöver slåss för att
göra oss hörda?

Jag känner en sådan tacksamhet för att generationerna före mig har berättat
och att berättelserna har överförts till mig. Jag är en del av ett evigt kretslopp.
Jag är en del av allt.

Jåhkåmåkke den 14 april 2024

Katarina Pirak Sikku